

O nekima od nepovratno izgubljenih i jednom pronađenom rapskom spomeniku

Bradanović, Marijan

Source / Izvornik: **Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 2017, 40, 69 - 80**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:344761>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Marijan Bradanović

O nekima od nepovratno izgubljenih i jednom pronađenom rapskom spomeniku

Marijan Bradanović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Odsjek za povijest umjetnosti
Katedra za istraživanje i zaštitu kulturnih dobara
HR – 51 000 Rijeka, Sveučilišna Avenija 4

UDK: 73Aleši, A.
726.8(497.561Rab)
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen/Received: 25. 9. 2017.

Ključne riječi: grad Rab, kulturna baština, povijesni urbani krajolik, povijesna dokumentacija baštine, klesarstvo, 15. stoljeće, Andrija Aleši
Key words: town of Rab, cultural heritage, historic urban landscape, historic heritage documentation, stone-masonry, 15th century, Andrija Aleši

Raspravlja se o sudbini baštine grada Raba, naglom turističkom razvitku koji nije pripomogao već je i naštetio njezinom očuvanju, usprkos rano zabilježenim naporima da se ona adekvatno valorizira. Uz primjere nepovratno uništene, ali grafički i tekstualno dokumentirane baštine, donosi se i kontekstualizira slučaj nadgrobne ploče biskupa Zudenika Zudeniga, kao dijela rapskoga opusa majstora Andrije Alešija. U hrvatskoj je povijesti umjetnosti vladalo uvjerenje da je ona davno i nepovratno nestala, iako je već cijelo stoljeće muzealizirana i javnosti dostupna u obližnjem Trstu. Primjer je vrlo karakterističan za pokretnu kulturnu baštinu sjevernoga Jadrana koju zbog čestih promjena državnih i drugih administrativnih granica i s njima povezanih muzejskih nadležnosti valja potražiti i na mjestima neočekivanim na prvi pogled.

O RANOM VRJEDNOVANJU RAPSKE BAŠTINE I ISTOVREMENIM PROCESIMA NJEZINA ZATIRANJA

Rab je tek donekle karakterističan predstavnik šačice gradova opstalih na plovnom putu duž istočne obale Jadrana, neprekinuta kontinuiteta od antičke *civitas*, biskupskoga središta povijesno potvrđenoga već u prvoj polovini 6. stoljeća,¹ do cvatuće komune zreloga srednjeg vijeka te mletačke luke kasnog srednjovjekovlja i ranog novog vijeka

¹ * Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektima *Croatian Medieval Heritage in European Context: Mobility of Artists and Transfer of Forms, Functions and Ideas* (6095, CROMART), voditelja prof. dr. sc. Miljenka Jurkovića i *ET TIBI DABO: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrv. primorju i Dalmaciji od 1300. do 1800. godine* (DONART IP-2016-06-1265), voditeljice prof. dr. sc. Nine Kudiš. Rad posvećujem gospođi Lori Marochini (1938. – 2000.).
BUDAK, NEVEN, Urban development of Rab – a Hypothesis, *Hortus Artium Medievalium*, vol. 12, 123-135.

zahvaćene krizom već od 16. stoljeća.² Degradacija urbane kulture kod njega nije bila tako radikalna poput donekle specifičnih slučajeva Osora i Nina. Čak i u prvoj polovini 17. stoljeća, kada je Rab zbog svoje ekonomije orijentirane na trgovinu sa susjednim kopnom morao biti strašno pogođen posljedicama Uskočkoga rata i svime što ga je pratilo, Juraj Baraković je u *Dragi, rapskoj pastirci*, između ostalih, vrlo učestalih pohvala samom gradu Rabu istaknuo: „Da bih okom sam ne vidi' ne bih moga virovati, da Rab Rimu ne zavidi, prem da mane boga trati; volah gledat Rabski zidi nego pojti pirovati“, mada se dobar dio ovoga nedovršena spjeva odnosi upravo na opis te svadbene svečanosti, njegova domaćina iz obitelji Zudenigo, na koju se nakratko nećkao poći.³ Daleko realnijim se ipak čini prikaz rapskoga stanja prve polovine 17. stoljeća iz pera Barakovićeve suvremenika Ivana Tomka Mrnavića: „Rab ki polačami oholi se dosta, sada mirinami rascviljuje gosta“.⁴

Stagnacija Raba unutar Dalmacije kasnog mletačkog razdoblja, a zatim i na samom rubu austrijske Dalmacije, u ključu skrbi za kulturnu baštinu se, istina vrlo nategnuto, može tumačiti i donekle sretnom okolnošću, koja je pripomogla očuvanju njegovih antičkih (arheoloških) srednjovjekovnih i renesansnih spomenika. Ipak, uvodno se može zapaziti da ovaj, u odnosu na Zadar kao regionalno upravno

² Usp. MLACOVIC, DUŠAN, *Građani plemići. Pad i uspon rapskoga plemstva*, Leykam, Zagreb, 2008., 44-110.

³ BARAKOVIĆ, JURAJ, *Draga rabska pastirica* Jurja Barakovića Zadranina hrabrenomu gradu Rabu na poštenje plemenitoga zbora gospođe njegove običaji, u: *Slovo o Rabu*, priredila Lada Badurina, Rab, 1989, 48-143.

⁴ MRNAVIĆ, IVAN TOMKO, *Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića*, u: *Slovo o Rabu*, priredila Lada Badurina, Rab, 1989, 27. Jedan je prijepis Mrnavićeva djela Mijat Sabljar zatekao u Rabu kod svećenika Ive Tomlijanovića, navevši puni naslov djela, uz napomenu: „(dao sam prepisati za nas)“. SABLJAR MIJAT, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, *Rab*, bilježnica 4, str. 37.

1 Rab, fragment ranokršćanskog mozaika iz crkve sv. Ivana (Mijat Sabljjar, bilježnica 4, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine)

Rab, fragment of early Christian mosaic from the church of St. John (Mijat Sabljjar, notebook 4, Ministry of Culture, Directorate for the Protection of Cultural Heritage)

i kulturno središte, periferno smješten gradić, svakako nije postao zapaženijim akterom inače bogate povijesti ranih napora u zaštiti spomenika duž istočne obale Jadrana. Teškom stanju spomenika zacijelo nije pripomoglo ukidanje Rapske biskupije 1828. godine, tj. njezino pripojenje Krčkoj biskupiji, koje je u gradu smanjilo tad već ionako nevelik broj intelektualaca sposobnih pokrenuti sustavniju skrb o spomenicima. To se zbilo upravo u trenutku kada se duž istočne obale Jadrana od Ivana Luke Garagnina do Pietra Nobilea i Vicka Andrića radala moderna svijest o važnosti zaštite spomenika. Naoko paradoksalno, zbog svoje su atraktivnosti rapske starine razmjerno rano privukle pažnju povjesničara, istraživača materijalne baštine i putopisaca. Dovoljno bi bilo pritom spomenuti niz značajnih zapažanja koja o Rabu donosi glasovito crkveno-povijesno djelo *Illyricum Sacrum*⁵ kao i rane prinose Eitelbergera i Jacksona, pisane u sklopu širih istočnojadranskih sinteza.⁶

5 FARLATI, DANIELE, *Illyricum sacrum, tomus V., Ecclesia Jadertina, (Episcopi Arbenses)*, Venetiis, 1775., 223-294.

6 Dok su zapažanja o Rabu glasovitog putopisca Alberta Fortisa dobrih dijelom posvećena prirodi, osobito geologiji otoka, spomenicima mnogo pažnje posvećuju Eitelberger i Jackson, potonji se referirajući na Fortisa, Farlatija i Eitelbergera. Usp. FORTIS, ALBERTO, *Put po Dalmaciji*, priredio Josip Bratulić, prijevod izdanja iz 1778. godine, Zagreb, 1984., 257-265. EITELBERGER von EDELBERG, RUDOLF, *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku*, Leykam international, 2009., prijevod izdanja objavljenog u Beču 1884., 37-56., JACKSON, THOMAS GRAHAM, *Dalmatia the Quarnero and Istria with Cettigne in Montenegro and the island of Grado*, Oxford, 1887., vol III., 195-237.

U rukopisnoj ostavštini ističu se podatci iz Sabljjarovih sveščića, putnih bilježnica glasovitog istraživača, sakupljača i muzealca. Taj umirovljeni časnik austrijske vojske u njima je ostavio vrlo iscrpan, u duhu vremena preporodno akcentuiran popis rapske baštine nadopunjen skicama, ujedno sjajan dokument o njezinoj zapuštenosti pedesetih godina 19. stoljeća, ali i općenito lošem stanju koje je zatekao na Rabu, Krku i Pagu i drugdje na tlu povijesne Dalmacije i Hrvatskog primorja. Jedva prikrivajući svoju zapanjenost pa i očaj zbog svega ugroženog što je vidio, nizao je vojnički šture, ali i emocionalno angažirane opise ruševnih, u međuvremenu nestalih crkava, prijepise i skice epigrafskih spomenika, detaljne crteže ranokršćanskih mozaika (sl. 1), antičkih nadgrobni stela i renesansnih poliptiha, zatim opise kipova koje je zatekao ne samo u rapskim crkvama, nego i po kućama uglednijega plemstva, popise knjiga i rukopisa, čak i prijepis pjesme *Mochi slaba, gjazich izrechi nemore* koju je uočio u pergamentskom rukopisu s prijepisima rapskih povelja, datiranom u 1504. godinu. Rukopis se nalazio u rapskoj Podestariji, tj. Kneževu dvoru. U njegovim sveščićima prepoznajemo i mnoge u međuvremenu s Raba odnesene artefakte, kao i one za koje više ne znamo gdje su.⁷

Već početkom 20. stoljeća, nastala je monografska znanstvena rasprava o crkvi sv. Ivana Evanđelista iz pera Dagoberta Freya,⁸ a zatim i opsežna Schleyerova monografija

7 SABLJAR, MIJAT, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, *Rab*, bilježnica 3, str. 27, tako donosi crtež fragmenta rimske stele s tumačenjem: „na špitalu u Rabu (Kažu da je s. Mikula).“ bilježnica 4, str. 1, 17, 44, 51-55, donosimo još nekoliko za ilustraciju teme karakterističnih bilješki: „Kod gospodina Giurato Ivana ... on kani sve svoje knjige i pisma popisati onda prodati...“ „U biskupiji njegdašnjoj u Rabu u kapeli S. Ciprian sada štala za svinje kip ala fresca Maria drži Isusa, kod nje stoji S. Ciprian, nad njima 6 svetci, do toga desno drugi kip stojećim svetom, oba od iztočni slikari...“ U vrtu franjevačkog samostana u Kamporu skicirao je jedan rimski nadgrobni spomenik i zoomorfni kapitel, koji se danas nalazi u Arheološkom muzeju u Zadru. O kapitelu usp. JARAK, MIRJA, *Starokršćanska i ranosrednjovjekovna skulptura Raba*, *Starohrvatska prosvjeta*, 3, sv. 37, 2010., 100. SABLJAR, MIJAT, *Bilježnica 5*, str. 1, donosimo i jednu za razliku prošlost zanimljivu vijest iz baške Starogrovnice: „Bag (Karlobag) Zlatni prsten srebrenom pločicom i grbom od Dominis-a, sa strane C – D u 1om polju i četvrtom dvoglavni orlo do polovice u 2 i 3im zvizda, gospodin iz Karlopaga kupio ga u Rabu za 14 fiorina...“ Na drugom mjestu zapisao je ime tog karlobaškog kupca, trgovca Jere Koščine. Ističemo i crticu o sudbini dviju pergamentskih knjiga: „Pokojni plovani je 2 korala na pergamentu razporio, i uz gornje podove njegovi privatnih sobah prilijepio da mu je toplije i da mu prašina dole u sobe nepada pak onda s japnom pobielio. Kašnje je kuću popravio i nove podove napravio“. Usp. SABLJAR MIJAT, *Bilježnica 6*, 45, 55. O Sabljjarovim putnim bilješkama usp. MARTINA, JURANOVIĆ TONEJC, *Putne bilješke Mijata Sabljara (1852.-1854.) crkveni inventar*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, svezak 14, Zagreb, 2010. O njegovoj biografiji usp. LINKE KREŠIMIR, *Prilog poznavanju života i rada Mijata Sabljara (1790-1865)*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3, s. 44, 2011., 219-260. Prema biografskim podacima i napomenama u samim bilježnicama možemo pretpostaviti da je Sabljjar na Rabu boravio ljeti 1852. godine.

8 FREY, DAGOBERTE, San Giovanni Battista in Arbe, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k.k. Zentralkommission für Denkmalpflege*, 5, 1911., 51-60.

2 Rab, jugozapadne gradske zidine i zvonici
(Thomas Graham Jackson, 1884.)
Rab, southwestern city walls and bell towers,
Thomas Graham Jackson, 1884

3 Rab između dva svjetska rata (sa skiciranim obrisom hotela planiranog nad zidinama vrha poluotoka, podno samostana sv. Antuna Opata), (Arhiva Uprave za zaštitu kulturne baštine, Gjuro Szabo, Dokumenti o tome kako su Rabljani tamanili svoj Rab)

Rab between the two world wars (with sketched outlines of the hotel planned above the walls of the peninsula tip, below the monastery of St. Anthony the Abbot) (Archives of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, Gjuro Szabo, Documents on how Rab inhabitants exterminated their Island of Rab)

o rapskoj baštini.⁹ Već u, za svoje vrijeme, znanstveno egzaktnoj Eitelbergerovoj dokumentaciji rapske baštine, a osobito kod Jacksona, uz niz lucidnih, stručnih zapažanja susrećemo i jasnu težnju njezina romantiziranja, primjerice u potenciranju teze o gradu koji je uništila epidemija kuge.¹⁰ Osim zapažanja o razornom djelovanju kuge u iscrpnom tekstu Jackson naglašava izrazitu slikovitost tog, jasno ga već definira, „grada zvonika“ i njegovih poprečnih uličica, velik broj crkava i samostana u gradu i neposrednoj okolici, ali i teško stanje dobrog dijela njih, kao i ruševnost mnogih gradskih kuća, vrtove koji su zauzimali nekadašnje kućne parcele, pa i onu samog nekadašnjeg episkopija. Opisuje zatim monumentalnost trećih, lučkih gradskih vrata, koja su ga podsjećala na ona splitska (dakle kasnoantička) i za koja je istaknuo da vjerojatno pripadaju nekom znatno ranijem, svakako predmletačkom fortifikacijskom sustavu, danas bismo mogli pretpostavljati romaničkom, s obzirom na ukupnu važnost toga sloja sačuvana u gradu Rabu. Hvali kvalitetu stambene arhitekture, za koju zapaža da bi se zavrijedila naći i na veronskim i padovanskim ulicama, pa čak i na venecijanskim kanalima. Veliku pozornost posvećuje iscrpnim opisima glavnih gradskih crkava i katedralnom zvoniku koji visoko valorizira. Iscrpno opisuje i katedralnu riznicu, tu nezaobilaznu postaju svih istraživača

i putopisaca.¹¹ Između ostalih rapskih motiva potpisuje akvarel s prikazom kasnije mnogo puta slikarski i fotografski dokumentirane vedute jugozapadnih gradskih zidina nad kojima dominiraju četiri zvonika (sl. 2).¹² U prednjem planu na Jacksonovom akvarelu sjedeći na stijeni druže se dvije gospođe, jedna u raskošnoj haljini s uzorkom, pripadajućim rupcem i s panama-šeširićem na glavi (supruga?), dok je druga (mještanka?) prikazana u crnoj haljini. Za razliku od tehničkih nacrti pojedinačnih spomenika koje nalazimo kod Eitelbergera, kod Jacksona već posve jasno u tekstu i slici uočavamo začetak kulta rapskog urbanog krajolika.

Iako je percepcija Raba kao grada prepuna značajnih dalmatinskih spomenika intenzivno razvijana još od druge polovine 19. stoljeća, nastavljajući se prvih desetljeća 20. stoljeća,¹³ njegov rani turistički razvitak nije doprinio očuvanju kulturne baštine. Štoviše, mnogo je pokazatelja koji upućuju na to da je potaknuo sasvim suprotne procese. Jedno od najsnažnijih svjedočanstava takva stanja tridesetih godina 20. stoljeća ostavio nam je konzervator Gjuro Szabo, osobito naglašavajući fizičko zatiranje Revelina (tj. Rondela kako ga je zvao u svojim tekstovima), snažne lučke kule koja je poput komiškog kaštela bila opremljena velikim alkama za vezivanje galija i drugih dijelova rapskih zidina, ali i uništavanje već tada glasovitih rapskih vizura izgradnjom

9 SCHLEYER W., *Arbe : Stadt und Insel, ein Schatzkästlein der Natur und Kunst in Dalmatien*, Wiesbaden, 1914.

10 O tome je iscrpno pisao Mlacović, dokazujući da kužne poštasti polovine 15. stoljeća (za razliku od one iz prethodnoga stoljeća), nisu imale tako katastrofalan karakter, kako se kasnije uporno interpretiralo. Usp. MLACOVIĆ DUŠAN, 2008., 110-142. Kolegi Mlacoviću zahvaljujem na svim razgovorima koje smo u nekoliko proteklih godina vodili o prošlosti Raba.

11 JACKSON, THOMAS GRAHAM, 1887., 206-207.

12 Kolegama konzervatorima Jošku Belamariću i Živku Bačiću zahvaljujem na ovoj ilustraciji.

13 Značajna mu je pozornost posvećena u Ivekovićevoj mapi s prikazom spomenika Raba, Hvara i Korčule. Usp. IVEKOVIĆ, ĆIRIL METOD, *Ostrva. Rab. Hvar. Korčula., Građevinski i umetnički spomenici Dalmacije*, sveska 6, Izdanje Jadranske straže, Beograd, 1928., str. 5-6, table: 1-9.

4 Rab između dva svjetska rata s još očuvanim kultiviranim krajolikom neposredna okoliša, privatna zbirka (foto: M. Maroević)

Rab between the two world wars with the still preserved cultivated landscape of the immediate surroundings, private collection (photo: M. Maroević)

5 Revelin, ostatak renesansne lučke kule s alkama za vezivanje brodova sučelice Kneževa dvora, prije rušenja između dva svjetska rata, privatna zbirka (foto: M. Maroević)

Revelin, remains of Renaissance harbour tower with rings for mooring boats opposite the Rector's Palace (Knežev dvor) before its destruction between the two world wars, private collection (photo: M. Maroević)

„gnjusnih hotela u nekakvom venecijansko-bavarskom stilu“ (sl. 3). Promatrano iz današnje perspektive, usudujemo se zaključiti da je Szabo, svojim poslovično izvrsnim konzervatorskim instinktom, u Rabu vrlo napredno osjetio „najčarobniji spoj ljudskoga umijeća s čarnom prirodom“,¹⁴ tj. povijesni urbani krajolik¹⁵ grada izrasla iz mora na polutočnoj hridi, uokvirena zidinama i naglašena zvoncima, kao i njegova neposredna okoliša s povijesnim predgrađem iz doba ranog novog vijeka i sučelice mu smještena polja s maslinicima. Pojačano zanimanje nužno je dovodilo i do za takve spomeničke sredine uobičajene supstitucije ruina novom, ladanjskom arhitekturom, poput ljetnikovca bana Perovića izgrađena na ostatcima nekadašnjeg franjevačkog i ranijeg benediktinskog samostana, pokraj ruševina crkve sv. Ivana Evanđelista.¹⁶ Sjajna svjedočanstva izgleda Raba prije stihijske izgradnje njegova okoliša, a dijelom i prije devastacije spomenika samog grada, osobito gradskih fortifikacija,

14 O tadašnjem procesu usustavljenja brige o ambijentu spomenika, zaštiti njegova okruženja i slikovitih vizura usp. The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, III. – AESTHETIC ENHANCEMENT OF ANCIENT MONUMENTS, <http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/1931%20Atenska%20povelja.pdf>, (1. 9. 2017.). Karakterističan je bio i njegov uzaludan napor u zaustavljanju izgradnje obalne šetnice: „I Schleyer i drugi odvrćali su od mahnite osnove, da se put uz more, koji je nekad na trošak kneza Lichtensteina do biskupije izveden izgradi i dalje oko otoka. Isticali su s pravom, kako je baš to slikovito, što se Rab diže na pećini iz samog mora...“ Usp. Ministarstvo kulture, Središnji arhiv s područja kulturne baštine, Ostavština prof. Gjura Szabe Konzervatorskom zavodu u Zagrebu, kutija 5, *Dokumenti o tome kako su Rabljani tamanili svoj Rab*, str. 1-12.

15 O terminu povijesni urbani krajolik usp. nedavno publiciranu opsežnu i poticajnu studiju konzervatorice B. Dumbović-Bilušić. DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA, *Krajolik kao kulturno nasljeđe. Metode prepoznavanja, vrednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Zagreb, 2015., 206-207.

16 Usp. MURAJ, IVA, Vila bana Perovića u Rabu arhitekta Egona Steinmanna iz 1932. godine, *Prostor*, 18, 2010., 111-120. O devastaciji samostanske cjeline sv. Ivana Evanđelista i vlastitim naporima u izvršno provedenoj konzervaciji i restauraciji same crkve usp. DOMIJAN, MILJENKO, *Rab. Grad umjenosti*, Zagreb, 2001., 151-163.

sve zbog turističke izgradnje, ostavio nam je fotograf Mirko Maroević, na otok se doselivši iz Zadra, nakon Rapallskog ugovora, tj. zadarskog pripojenja Italiji (sl. 4, 5).¹⁷

Samo čitanjem već spomenutih objavljenih i neobjavljenih tekstova te analizom pratećih ilustracija, iz kasnog 18., 19. i ranog 20. stoljeća, dosta se može zaključiti o selidbi epigrafskih spomenika, kapitela, renesansnih monofora i sličnih elemenata arhitektonske dekorativne plastike s porušenih crkava u nedaleke kuće i njihova dvorišta, pa i sa zapuštenih kuća na one koje su se održavale. Svakako valja spomenuti i privatne kolekcije nasljednika rapskoga

17 Iz njegova opusa koji u Rabu čuva gospodin Josip Andrić, kojemu se i ovom prigodom zahvaljujem na pomoći koju mi pruža u istraživanjima rapske baštine, posve jasno se može iščitati istančani osjećaj za dokumentiranje baštine, ne samo tada znatno skladnijih arhitektonskih veduta te ljepota kultiviranoga i prirodnoga krajolika, već i primjera pokretne baštine, osobito slikarstva. Uz uobičajeni posao mjesnoga fotografa, kroniku rapske svakodnevice između dva svjetska rata i prvih desetljeća poraća, od kamporskih pričesti do proslava 27. srpnja, slike grada uokvirena morem, poljima, šumom i maslinicima, ambiciozne noćne i zimske (čak i snježne) panorame, ostavio nam je portrete dostojanstvenih gradskih boema markantnih fizionomija i kamporskih opservanata, uz koje je autor očito bio posebno vezan, posvećenih ribolovu na peškari, zatim pripadnika jugoslavenske kraljevske vojske u ležernom ophodu pograničnog otoka, raznih plovila, od velikih jedrenjaka čija su se jedra zrcalila na površini mora za ljetne utihe, do mjesnih tradicijskih monoksila, leuta, gajeta, ratnih brodova i hidroaviona u rapskoj luci, prizore socijalne tematike sraza siromašnih ribara u poderanoj odjeći i bosonogih te od teškoga poljskoga rada posve tamnoputih seljanki iz otočkih utvrda Hrvatske seljačke stranke s istinskim *jet-setom* tadašnjih rapskih turista, odjevenih u bijela ljetna odijela i svilene haljine, poput Aleksandrove supruge, kraljice Marije Karađorđević i njezine svite, zatim mjesnih sokolaša u paradnim uniformama i dokolice uskoga sloja mjesne urbane elite, očito politički posvećene ideji jugoslavenstva, što se jasno vidi iz prizora njihova ritualnog putovanja do međuratne kopnene, jugoslavensko-talijanske granice i spomenika kralju Petru Karađorđeviću u Kastvu. Sve to valja sagledati u duhu tadašnjih političkih prilika, živih sjećanja na D'Annunzijevo djelovanje u Rijeci i na Kvarneru i talijansko zaposjedanje Raba nakon Prvoga svjetskog rata, kao što to treba činiti i s filmskom kamerom dobro dokumentiranim prizorima ne baš malobrojnih građana susjednoga Krka koji su 1941. godine s oduševljenjem dočekali talijansku vojsku.

plemstva, poput one obitelji Dominis, o kojoj je 1941. godine senzacionalistički izvještavao *Hrvatski glas*.¹⁸ Zanimanje za rapske starine dovodilo je i do još jednog uobičajenog načina odljeva baštine s otoka, kojemu smo i danas svjedoci, dobrim dijelom zbog nepostojanja mjesne muzejske institucije.¹⁹ Vjerojatno je međunarodno najpoznatiji primjer renesansnog poliptiha Bartolomea Vivarinija iz ženskog benediktinskog samostana sv. Andrije. Prodan je potkraj 19. stoljeća, a nalazi se u bostonskom *Museum of Fine Arts*.²⁰ Manje je poznata sudbina brojnih antičkih artefakata koji su prvi privukli pozornost sakupljača. U spomenutim bilježnicama Mijata Sabljara dokumentirano je mnogo takvih nalaza. Zanimljive vijesti o antičkoj figuralnoj plastici u Grazu i Beogradu donio je M. Domijan.²¹ Valja naglasiti da relativno malen broj do danas *in situ* sačuvanih antičkih spomenika jasno upućuje na sustavno odnošenje. O njemu sasvim preciznu vijest nalazimo već kod opata Fortisa. Glasoviti je putopisac u tom kontekstu spomenuo kolekcionara iz ugledne mletačke patricijske i vojničke obitelji.²² U ovom će se radu objaviti jedan sličan, iako kronološki udaljen primjer, inače u hrvatskoj povijesti umjetnosti iz historiografskog djela (*Illyricum Sacrum*) odavno znanog no, mislilo se i davno nestalog, tj. zauvijek izgubljenog rapskog spomenika, koji je pozornosti hrvatskih istraživača izmaknuo samo stoga jer se nije nalazio u nekom od uobičajenih muzejskih središta u kojima je završavala ili danas završava rapska baština, poput Beča, Zadra, Zagreba, Beograda, Splita i Rijeke.

18 M, U Zagrebu se nalazi prsten rimskog cara Konstantina. Poznati zagrebački umjetnik, glumac Ivan Mirjev, pravim imenom Ivan grof Dominis vlasnik je umjetnina i starinskih predmeta neprocjenjive vrijednosti, *Hrvatski glas*, 4. 5., 1941., str. 9. „Ovo prijestolje je iz našeg dvora na Rabu. Renesansa, 15 vijek! Ta slika Arkandela je iz 11. vijeka... Ova Madona s Djetetom je iz 13. vijeka. Iz 15. vijeka su ove slike biskupa, pa ovog Šimuna što se istakao 1570. kod Lepanta. Ta slika Galeazza Dominisa je iz 17. vijeka. Ovo Jakovljevo buđenje navodno je od Medulica... Razgledavali smo tako ne jedno poslije podne nego dva popodneva bezbroj tih umjetnina i starinskih predmeta koji svaki za sebe znače bogatstvo.”

19 Prigodno je u kvarnerskoj regiji poučno usporediti slučajeve Raba i Krka, na kojem se svećenik Mate Polonijo još između dva svjetska rata zauzimao za žurno osnivanje muzeja (što do danas nije realizirano), sa susjednim cresko-lošinjskim arhipelagom, gdje je kontinuirano postojanje muzejske institucije nakon Drugog svjetskog rata odigralo iznimno veliku ulogu u sabiranju i očuvanju muzejske građe *in situ*, na otocima, edukaciji pučanstva te u razvoju mreže muzeja i muzejskih zbirki, razgrnate od grada Cresa, preko sakralne i svjetovne osorske zbirke do Zbirke Piperata i Muzeja Apoksiomena u Malom Lošinju, kao i do velološinjske svjetovne zbirke u mletačkoj kuli i sakralne pri župnom uredu.

20 DOMIJAN, MILJENKO, 2001., 124, 125, <http://www.mfa.org/collections/object/virgin-and-the-dead-christ-with-the-ascension-and-saints-31121> (20. 09. 2017.)

21 DOMIJAN, MILJENKO, 2001., 19, 37.

22 FORTIS, ALBERTO, 1984., (1778), 258. Donosi vijest o antičkim natpisima koji su se često otkrivali, upozoravajući da jedan njihov dio više nije na otoku, nego u zbirci gospodina Jacopa Nanija. Usp. NANI, GIACOMO, *Collezione di tutte le antichità che si conservano nel museo Naniano di Venezia, Venezia, 1815.*, 6-7, 104. Katalog zbirke antičkih artefakata s prijepisima epigrafijske i pratećim crtežima. Uredno su navedeni i primjerci s Raba.

NADGROBNA PLOČA RAPSKOGA BISKUPA ZUDENIKA ZUDENIGA IZ LAPIDARIJA GRADSKOG MUZEJA U TRSTU

U tršćanskom Gradskom muzeju (*Civico Museo di Storia ed Arte*) već dulje od stoljeća čuva se nadgrobna ploča rapskoga biskupa Zudenika Zudeniga (Zudenicus de Zudenico).²³ Do danas nije razriješeno kada je i kako ona dospjela u Trst.²⁴ Prema tršćanskoj muzejskoj tradiciji njezino se podrijetlo vezuje uz djelatnost Pietra Kandlera (1804. – 1872.), glasovitog tršćanskog povjesničara i arheologa koji je proputovao Istru i zaleđe Trsta, vezano s dužnošću počasnog konzervatora Austrijskog primorja (*Österreichisches Küstenland*). Valja napomenuti da su sastavni dio te administrativne jedinice, kao i užeg upravnog područja Istarskog okružja (*Istrianer Kreis*) predstavljali kvarnerski otoci Cres, Lošinj i Krk, pa se tako, primjerice, Kandler na potonjem sasvim očekivano zanimao za antičke epigrafske spomenike. Za razliku od Krka i cresko-lošinjskoga arhipelaga, Rab je pod Austrijom, kao i u razdoblju mletačke uprave, upravno pripadao Dalmaciji, tako da ne bi trebalo očekivati tragove formalne Kandlerove, s ovim otokom povezane aktivnosti. Naravno, moguće je da je znameniti povjesničar boravio na Rabu, kao što je, primjerice, tršćanski arhitekt i konzervator Pietro Nobile u dogovoru s pravnikom i povjesničarom Domenicom Rossetijem proputovao Dalmaciju, obilazeći i dokumentirajući antičke spomenike i planirajući stvaranje zajedničke konzervatorske službe na jadranskoj obali pod austrijskom upravom.²⁵ Moguće je i da je ploča do metropole istočne obale Jadrana i samog Kandlera u 19. stoljeću prispjela posredovanjem nekog drugog tršćanskog ljubitelja starina. U muzej je nadgrobna ploča dospjela prvih godina 20. stoljeća, preko obitelji Zucco, nasljednika obitelji Sanzin, s njihova posjeda u do danas

23 Zajedno s nizom drugih kamenih spomenika izložena je u lapidariju (*Orto Lapidario*), preciznije u njegovom dijelu zvanom *Giardino de Capitano* (u spomen na carske kapetane koji su u ime Habsburga odozgo s citadele upravljali gradom). Postavljena je u grupi s reljefima iz srednjeg i ranog novog vijeka. Podatak o nadgrobnoj ploči čak je naveden i na web stranici muzeja: „Sono inoltre esposti vari materiali provenienti dall'Istria e una pietra tombale dall'isola di Arbe con l'immagine del vescovo Zudenigo de Zudenighi del 1412.” http://www.retecivica.trieste.it/triestecultura/new/musei/giardino_del_capitano/default.asp?pagina=lapidario, (1. 3. 2016.) Kustosica Marzia Vidulli ljubazno mi je omogućila ne samo fotografiranje nadgrobne ploče, već i uvid u inventarnu karticu, kao temeljnu muzejsku dokumentaciju o ovom eksponatu koji se vodi pod brojem 13657, na čemu joj se i ovom prigodom srdačno zahvaljujem.

24 Već M. Sabljara polovinom 19. stoljeća vjerojatno nije zatekao ovu ploču u nekadašnjoj rapskoj katedrali ili pokraj nje, pa ni negdje drugdje u gradu, jer je u svojem iscrpnom inventaru rapske baštine nije dokumentirao, za razliku od onih Ivana Scaffe i Primiceriusa Bizzze (danas uzidanih na sjevernom zidu crkve) koje su, sudeći prema njegovu opisu, još *in situ* bile sačuvane pokraj oltara i nad grobnim rakama. Usp. SABLJAR MIJAT, bilježnica 6, 55-56.

25 ŠPIKIĆ, MARKO, Od arheologije do kulturne politike: Pietro Nobile i dalmatinski spomenici, *Peristil*, 50, 195-208.

6 Trst, Museo Civico, nadgrobna ploča rapskog biskupa Zudenika Zudeniga (foto: D. Ciković)

Trieste, Museo Civico, tombstone of Rab Bishop Zudenigo Zudenigo (photo: D. Ciković)

postojećoj tršćanskoj Ulici Ponziana. Riječ je o tadašnjem južnom predgrađu Trsta, u blizini nekadašnjih solana, a današnje industrijske zone.²⁶

Na vapnenačkoj ploči prikazan je standardni, na kasnogotički način vrlo uobičajeno koncipirani ležeći lik biskupa s pastoralom pored tijela, u ornatu i s biskupskom mitrom, a podno šiljatog luka koji počiva na tordiranim stupovima (sl. 6). U gornjem dijelu ploče iz svakog od kapitela tordiranih stupova izvire po jedna fijala. U trokutastom polju između tjemena luka i fijala, iz ekstradosa luka izvija se po jedna vitica, okružujući heraldički organizirana polja, duž kojih se pružaju po tri koso položene grede.²⁷ Međusobno su grede postavljene u zrcalno-simetričnom odnosu. Duž rubova ploče teče danas već znatno erodirani natpis koji spominje pokojnika. Objavljen je još u crkveno-povijesnom djelu *Illyricum Sacrum*, gdje nalazimo i opis čitavog, tad još sačuvanog, pažljivo dizajniranog kasnogotičkog ambijenta u sklopu rapske katedrale, u kojem se nalazio.²⁸ Zatim je opet objavljen početkom 20. stoljeća, čak uz fotografiju nadgrobne ploče te spomenute šture podatke o dospijeću akvizicije iz predgrađa Trsta i to u Puschijevim *Arheološkim vijestima*, tada standardnom dijelu najstarijeg i vrlo uglednog tršćanskog znanstvenog časopisa *Archeografo Triestino*, inače vrlo značajnog i za povijest Istre.²⁹ Na nekadašnje postojanje natpisa, citirajući *Illyricum Sacrum*, u svojem glasovitom radu o rapskoj djelatnosti Andrije Alešija 1948. godine upozorio je Cvito Fisković, pretpostavljajući da je bio uništen pri

26 PUSCHI, ALBERTO, Notizie archeologiche, u: *Archeografo Triestino*, ser. III., I., 1903., 286. Povijesna inventarna kartica: Civico Museo di Storia ed Arte – Orto Lapidario – Lastra tombale con raff. del Vescovo e iscrizione del Vescovo Zudenico, Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, Direzione generale antichità e belle arti, 13657. Uspoređujući današnje stanje i fotografiju koju donosi Puschi čini se da se na licu biskupovom interveniralo.

Uz spomenute objave, ploču u svojem radu o tršćanskoj srednjovjekovnoj kamenoj skulpturi mletačke provenijencije ukratko spominje G. Tigler, veliki znalac venecijanske gotičke skulpture. Prepričavši Puschijeve navode o njezinom podrijetlu navodi da je venecijanskog tipa i da potječe iz rapske katedrale. Usp. TIGLER, GUIDO, La scultura lapidea veneziana d'età gotica a Trieste, *Medioevo a Trieste. Istituzioni, arte, società nel Trecento, Atti del Convegno*, Viella, 2009., 343. Polazeći od ovog članka Ivan Matejčić me upozorio na postojanje rapske nadgrobne ploče u Trstu, na čemu mu i ovom prigodom zahvaljujem.

27 Prema M. Graniću grb obitelji Zudenigo javlja se u inačicama s tri ili četiri kose grede. Usp. GRANIĆ, MIROSLAV, Stari rapski grbovi i pečati, *Rapski zbornik*, Zagreb; Rab, 1987., 249.

28 FARLATI, DANIELE, *Illyricum sacrum, tomus V., Ecclesia Jadertina, (Episcopi Arbenses)*, Venetiis, 1775., 250.

29 FARLATI, DANIELE, 1775, 250. PUSCHI ALBERTO, 1903, 286. OPTIMI CLARIQUE VIRI DOMINI / ZVDENICI DE ZVDENICHO HVIVS VRBIS ANTISTITIS HOC IN TVMVLO CLAVDVNTVR OSSA / QUI ANNO DOMINI M CCCC XII / DIEM SVVM CLAVSIT EXTREMVM VIII IDVS IANVARII tj. Odličnom presvijetlom mužu Zudeniku de Zudenigo, biskupu ovog grada, ovaj grob zatvara kosti koje su godine Gospodnje MCCCCXII konačno (=zauvijek) zatvorene dana 8. januarskih ida (odnosno 6. siječnja 1412.), (čitanje i prijevod Nenad Labus).

preuređenju tj. rušenju Zudenigove kapele 1781. godine.³⁰ Obitelj Zudenigo (Zudenico) bila je jedna od najstarijih, najuglednijih i najbrojnijih među mjesnim plemstvom.³¹ Prema C. Fiskoviću, porušena kapela bila je najvažnije Alešijevo djelo³² u inače kvantitativno bogatom rapskom opusu, no iscrpnije elaboriranje ove teme vezane uz izgled rapske katedrale prije barokno-klasicističkih intervencija uvelike bi izašlo iz zadanih okvira ovoga rada.

Cvito Fisković se prigodom svoje prve objave rapskih spomenika između ostalih arhivskih dokumenata posvetio i ugovoru od 9. prosinca 1454. godine kojim se Aleši, u nizu poslova koje je tih dana pogodio na Rabu, Frani Zudeniku obvezao isklesati nadgrobnu ploču s biskupskim likom. Tragom navoda iz *Illyricum sacrum* pretpostavio je da je mogla biti riječ upravo o prikazu njegova pokojnoga srodnika Zudenika Zudeniga, koji je, prema V. Brusiću,³³ Rapskom biskupijom upravljao od 1372. do 1412. godine. Iz sačuvana ugovora vidljivo je da se detaljni opis izgleda naručene ploče podudarao s onim iz ugovora koji je dan prije Aleši sklopio s rapskim biskupom Ivanom Scaffom, što je i precizirano³⁴ (Scaffa se u izvorima javlja i kao *Johannes*

30 FISKOVIĆ, CVITO, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu, u: Fisković C., Prijatelj K., *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i u Rabu*, Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu, 1948., 17-19. Riječ je o kvadratično koncipiranoj današnjoj kapeli Sv. Sakramenta, čije se uređenje odvijalo i u nastavku osamdesetih godina 18. stoljeća. Kolega konzervator Bojan Goja je u opsežnoj fusnoti, koja se osvrće na djelatnost švicarskih štukatera braće Somazzi, njezine štukature nedavno pripisao Sebastijanu Petruziju, objelodanivši arhivske podatke o protomajstorskoj štukaterskoj djelatnosti na rapskoj katedrali. Uz majstora dosad poznatog kao kipara, kao njegov suradnik spominje se Clemente Somazzi, a na drugim rapskim poslovima i altarist Saverio Medolini. GOJA, BOJAN, Pietro Sandrioli *indorador* iz Venecije i drvene oltarne pale u Rabu i Šibeniku, *Ars Adriatica*, 3, 2013., 170, bilj. 1. Podatke o „bratji Giacomu i Clementu Somazziju iz Švicarske“ i njihovom radu u katedrali i crkvi sv. Andrije donio je i Sabljar. SABLJAR, MIJAT, *Knjiga 3*, 19.

31 MLACOVIĆ, DUŠAN, 2008., 244-246.

32 FISKOVIĆ, CVITO, 1948, 17-19.

33 FISKOVIĆ, CVITO, 1948., 17, BRUSIĆ, VLADISLAV, *Otok Rab. Geografski / historijski i umjetnički pregled sa ilustracijama i geografskom kartom Kvarnera i Gornjeg primorja*, 1926?, 183. Usp. FARLATI, DANIELE, V., 1775, 250.

34 FISKOVIĆ, CVITO, 1948., 37-38. Uz ovaj, do danas u povijesno-umjetničkoj valorizaciji rapske Alešijeve djelatnosti nenadmašeni rad, usp. novije naslove koji analiziraju majstorov rapski opus ili donose vijesti važne za njegovo razumijevanje: MUTNJAKOVIĆ, ANDRIJA, *Andrija Aleši*, Zagreb, 1998., 41-58 (Rapski opus). DOMIJAN, MILJENKO, 2001., 8, 102-103, 162-163, 178, 181, 194-195, 216, HILJE, EMIL, Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, 2005., 43-56, KUNČIĆ, MERI, Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31, 2013., 111-120. Scaffinu ploču A. Duplančić uspoređuje s fragmentom nadgrobne ploče nepoznata splitskog nadbiskupa za kojeg drži da je riječ o Jakobinu Badoeru pa fragment datira u 1451. godinu, a realizaciju pripisuje Andriji Alešiju, DUPLANČIĆ, ARSEN, Prilog o nadgrobnim spomenicima starijeg doba u Splitu, *Kulturna baština*, 34, Split, 2007., 229-233. O Alešiju na Kvarneru, a izvan Raba usp. BRADANOVIĆ MARIJAN, Rab i recepcija renesanse u arhitekturi i skulpturi na sjevernom Jadranu, *Rapski zbornik II*, Rab, 2012., 451-459.

7 Rab, nadžupna crkva Uznesenja Marijina (ex katedrala), nadgrobna ploča biskupa Scaffe (foto: D. Krizmanić)

Rab, parish church of the Assumption of the Virgin (formerly cathedral), tombstone of Bishop Scaffa (photo: D. Krizmanić)

*de Schaffa episcopus Arbensis*³⁵). Kako je i potonja sačuvana, danas prezentirana na sjevernom lateralnom zidu rapske katedrale,³⁶ lako je zapaziti da su one gotovo identične, kako u cjelini tako i brojnim tehničkim detaljima izvedbe natpisa, načina tordiranja polustupova nosača luka, obrade biskupova lika, nabora draperije te pratećih elemenata poput vegetabilnog ornamenta i načina uporabe svrdla pri njegovoj izradi ili donekle karakteristična položaja pastoral, završne spirale okrenute prema natrag i „umetnute“ između jastuka na kojem počiva biskupova glava i kapitela arkade (sl. 7). Lakše je spomenuti razlike; primjerice, na prikazu lica tad već odavno pokojnoga biskupa Zudeniga, koji je dugo upravljao Rapskom biskupijom, vidljive su staračke bore. One izostaju kod biskupa Scaffa kojem je ploča klesana za njegova života, štoviše nedugo po njegovu ustoličenju 1450. godine. Možda Scaffinu narudžbu valja promatrati u ključu nedavne epidemije kuge iz 1449. godine, a možda i stoga jer je izdanak ovog nešto mlađeg rapskog patricijskog roda jednostavno htio reprezentativnu potvrdu društvenog statusa, u svojem rodnom gradu. U drugim je elementima Scaffina ploča nešto minucioznije obrađena pa se usprkos izrazitoj uglačanosti dobro naziru nabori ovratnika albe te standardni ornamentalni ures mitre i manipula. Zanimljivo je da se u gornjim uglovima Scaffine ploče nalaze po tri koso položene grede međusobno postavljene u zrcalnoj simetriji, kao što je to slučaj i kod nadgrobne ploče biskupa Zudeniga, što znači da su se grbovi ovih dviju obitelji valjda razlikovali samo u heraldičkim bojama, ili da je grb obitelji Scaffa možda proizišao iz onoga obitelji Zudenigo. Iz konteksta narudžbe jasno je da je biskup Scaffa u svojoj katedrali odobravao kreiranje za rapske prilike raskošnoga spomena njegova prethodnika Zudeniga, što bi moglo upućivati i na bliskost dviju plemićkih obitelji. Budući da su obje ploče s ležećim ljudskim likovima predstavljale tipološki odmak od dotadašnjeg načina rada Alešijeve radionice na Rabu, jer su njegovim dotadašnjim nadgrobnim pločama i lunetama portala dominirali heraldički prikazi grbova u lisnatom ornamentu, možemo pretpostaviti da se ugovaralo temeljem nekakve skice. Ulogu je možda odigrala odredba o vlastoručnom radu majstora na Scaffinoj ploči. Sudeći prema majstorima koje tada Aleši angažira u svojoj splitskoj radionici, ona možda i nije posve poštovana,³⁷ no

svakako se radilo o značajnom kvalitativnom pomaku obrade figuralnog dijela plastike. Jasno je to kad usporedimo ležeće biskupske likove s malim, ne baš spretnim prikazima hodočasnika (sv. Jakova ili Pelegrina) s vrhova kaciga Alešijevih rapskih nadgrobni ploča i luneta portala.

Iako nema mjesta za opsežniju povijesno-umjetničku analizu i u ovoj kratkoj, na problem naoko izvrsne no još uvijek nedovoljne istraženosti rapske baštine usredotočene objave, ne može se zanemariti važnost uvođenja ove nadgrobne ploče u povijesno-umjetničku raspravu, kao prinosa poznavanju opusa Andrije Alešija. Ona je dobar pokazatelj naručiteljskog diktiranja detalja oblikovanja, mogli bismo zaključiti sitničavih zahtjeva koje je pred Alešija postavljala mala, periferna sredina, u kojoj je repetitivnost u pravilu prednjačila pred originalnošću. Sagledavši ukupnu sliku opusa dosad pripisana Alešijevoj djelatnosti na Rabu, kao i niza još neobjavljenih reljefa koji se čuvaju u zemlji i inozemstvu, a među kojima ima radova izrazito slabije kvalitete, za koje držimo da ih valja pripisati njegovim najslabijim suradnicima, vjerojatno šegrtima, vjerujemo da je veliku ulogu igrala i težnja naručitelja za osiguranjem kvalitete realizacije, ugovaranjem detalja s prezaposlenim majstorom, čija je djela tih dana htio niz uglednih rapskih plemića. Svakako bi bilo zanimljivo u suradnji s tršćanskim kustosima izvršiti petrografsku analizu, kako bi se istražilo je li riječ o, u suvremenim raspravama zbog fokusa na rapskoj breči zanemarenom, rapskom kompaktnom vapnencu koji se također cijenio i izvezio. Valja napomenuti, Scaffina je ploča od breče, vjerojatno glasovite rapske breče, iako se ona tada dosta brala i izvozila i s otoka Krka, preciznije bašćanskoga i vrbničkoga područja okrenutoga prema Rabu i Senju. Što se tiče Zudenigove nadgrobne ploče, imajući u vidu način na koji je Aleši organizirao posao, vjerojatnije je ipak u pitanju kamen iz bračkih kamenoloma, jer nakon povremenih dolazaka na Rab zbog ugovaranja poslova uslijedilo bi obavljanje kamenoklesarskih radova u splitskoj radionici, odakle su obje ploče na Rab vjerojatno i donesene 1456. godine.³⁸

UMJESTO ZAKLJUČKA

Rapska se baština već stoljećima izvrsno dokumentira. Bez te dokumentacije poput Jacksonovih akvarela i Freyevih fotografija dobrim dijelom ne bi bili mogući i neki od široko poznatih konzervatorsko-restauratorskih zahvata, poput konzerviranja i restauriranja znamenitog svetišta s deambulatorijem crkve sv. Ivana Evanđelista koje je vodio Miljenko Domijan. Ipak, sagledavši ukupno stanje na terenu, pogotovo s obzirom na važnost i brojnost rapskih spomenika, možemo zaključiti da u nekim segmentima

35 Prezime se u izvorima javlja u obje inačice. Prema Mlacoviću, prezime Scaffa u drugoj polovini 14. st. razvilo se iz nadimka Androsija Scaffa koji se sudeći prema njemu bavio pomorstvom (Scaffa – plovilo), a bio je član nekog većeg roda. Njegov je potomak 1404. godine agregiran u rapsko plemstvo. „Obitelj je kao plemićki rod Scaffa sredinom 15. stoljeća dosegla velik gospodarski napredak“. MLACOVIĆ, DUŠAN, 2008., 95, 271.

36 Više je puta objavljena, usp. FISKOVIĆ, IGOR, La basilica di San Marco come modello della scultura dalmata, *Storia dell'arte marciana: sculture, tesoro, arazzi. Atti del Convegno internazionale di studi*, Venezia, 11-14. X. 1994., Venezia, 1997., 231.

37 HILJE, EMIL, 2005., 47. Ističe da je Aleši, ugledajući se na Jurja Dalmatinca osobno klesao samo najvažnije elemente usredotočujući se na organizaciju poslovanja.

38 FISKOVIĆ, CVITO, 1948., 17.

8 Rab, fragment naopako okrenute renesansne grede portala s grbom obitelji Cernotta, detalj iz jedne od gomila građe nastale prigodom adaptacijskih zahvata u povijesnom središtu (foto: D. Krizmanić, 2016. godine)

Rab, fragment of inversed Renaissance portal beam with the coat of arms of the Cernotta family, detail from a pile of construction waste produced during adaptation works in the historic centre (photo: D. Krizmanić, 2016)

ono nije nimalo bolje od onoga u sličnim otočnim sredi-nama, znatno manje povijesno-umjetničke, istraživačke tradicije od one koju ima Rab, a u kojima također, kao ni na Rabu, ne postoje lokalni muzeji. Primjerice, povijesna dokumentacija danas nam omogućuje kvalitetnu konzervatorsku valorizaciju rapskih gradskih zidina i utvrda, tj. onoga što je od njih preostalo, međutim, zasad je to posve izostalo, pače svjedoci smo njihove daljnje degradacije, a ni u tome Rab nije nikakva iznimka. Bespravne adaptacije stalno nagrizaju slojevitost rapskih kuća, osobito stoga što se izbjegava dobra praksa konzervatorskoga nadzora unutarnjih adaptacija. Zaštita spomenika često je svedena na tretman pročelja. Što se tiče problema očuvanja skulpture i dekorativne arhitektonske plastike, kojom Rab usprkos stoljećima devastacija i danas obiluje, iznesen je jedan karakterističan primjer davnog odnošenja reljefa s otoka. On se vjerojatno zbilo s namjerom njegove zaštite. Muzealizacija je ispunila svrhu njegova očuvanja, no kao i u mnogo sličnih slučajeva spomenika istrgnutih iz neposredna ambijenta, njome nije došlo do napretka u znanstvenoj valorizaciji, koji bi se svakako zbilo da je reljef ostao na Rabu, naravno i da je pritom također bio očuvan. Tragom ovog rada sljedećom prigodom namjeravamo objelodaniti nekoliko sličnih primjera, još slabije poznate ili

gotovo nepoznate rapske baštine davno odnesene s otoka. Konkretnije, riječ je o nekoliko primjeraka rapske skulpture koji se danas nalaze u Beogradu. Pritom ćemo je, kao i u ovom slučaju, usporediti s njezinim kronološkim, tipološkim i radioničkim parnjacima, sačuvanima na otoku, također bez namjere osude takvih davnih postupaka, kakvi se, uostalom, i danas zbivaju, upravo zbog toga jer na otoku nema muzeja. Napokon, obzidani grad i danas je pun skrivenih i stručno još nedokumentiranih romaničkih, gotičkih i renesansnih portala, monofora i pila, kako onih još uvijek *in situ* sačuvanih u unutrašnjostima kuća i onih davno sekundarno ugrađenih, tako i onih polomljenih i poslaganih na hrpe, u očekivanju sekundarnog korištenja, jer nadvratnik s grbom uvijek se može iskoristiti kao stuba, vrtni ukras ili greda novog kamina, a slično je i s kapitelima. U gradu Rabu poznato nam je nekoliko takvih gomila, koje se u pravilu smanjuju. Njihovim bi se pažljivijim prebiranjem znatno obogatila rapska povijest, a i lapidarij budućeg, nadamo se, gradskog muzeja. Ako to ne učine stručnjaci, konzervatori i kustosi, učinit će to netko drugi umjesto njih. Samo iz kamina vikendaških nastambi i restorana razasutih po kvarnerskim otocima mogao bi se izlučiti reprezentativni lapidarij antičke, ranosrednjovjekovne, romaničke, gotičke i renesansne skulpture (sl. 8).

LITERATURA

- BARAKOVIĆ, JURAJ, Draga rabska pastirica Jurja Barakovića Zadrana hlabrenomu gradu Rabu na poštenje plemenitoga zbora gospode njegove običaji, *Slovo o Rabu*, priredila Lada Badurina, Rab, 1989, 48-143.
- BRADANOVIĆ, MARIJAN, Rab i recepcija renesanse u arhitekturi i skulpturi na sjevernom Jadranu, *Rapski zbornik II.*, ur. Josip Andrić, Rab, 2012., 451-459.
- BRUSIĆ, VLADISLAV, *Otok Rab. Geografski / historijski i umjetnički pregled sa ilustracijama i geografskom kartom Kvarnera i Gornjeg primorja*, Franjevački kamporski samostan sv. Eufemije, Rab, 1926.
- BUDAK, NEVEN, Urban development of Rab – a Hypothesis, *Hortus Artium Medievalium*, vol. 12, 123-135.
- DOMIJAN, MILJENKO, *Rab. Grad umjetnosti*, Zagreb, 2001.
- DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, BISERKA, *Krajolik kao kulturno nasljeđe. Metode prepoznavanja, vrednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Zagreb, 2015.
- DUPLANČIĆ, ARSEN, Prilog o nadgrobnim spomenicima starijeg doba u Splitu, *Kulturna baština*, 34, Split, 2007., 229-233.
- EITELBERGER von EDELBERG, RUDOLF, *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku*, Leykam international, 2009., prijevod izdanja objavljenog u Beču 1884.
- FARLATI, DANIELE, *Illyricum sacrum, tomus V.*, Venetiis, 1775.
- FISKOVIĆ, CVITO, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu, u: Fisković C., Prijatelj K., *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i u Rabu*, Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu, 1948., 5-44.
- FISKOVIĆ, IGOR, La basilica di San Marco come modello della scultura dalmata, *Storia dell'arte marciana: sculture, tesoro, arazzi. Atti del Convegno internazionale di studi*, Venezia, 11-14. X. 1994., ur. Renato Polacco, Venezia, 1997., 220-234.
- FORTIS, ALBERTO, *Put po Dalmaciji*, priredio Josip Bratulić, prijevod izdanja iz 1778. godine, Zagreb, 1984.
- FREY, DAGOBERT, San Giovanni Battista in Arbe, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k.k. Zentralkommission für Denkmalspflege*, 5, 1911., 49-86.
- GOJA, BOJAN, Pietro Sandrioli indorador iz Venecije i drvene oltarne pale u Rabu i Šibeniku, *Ars Adriatica*, 3, 2013., 159-174.
- GRANIĆ, MIROSLAV, Stari rapski grbovi i pečati, *Rapski zbornik*, Zagreb; Rab, 1987., 225-250.
- HILJE, EMIL, Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, 2005., 43-56.
- IVEKOVIĆ, ĆIRIL METOD, *Ostrva. Rab. Hvar. Korčula., Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije*, sveska 6, Izdanje Jadranske straže, Beograd, 1928.
- JACKSON, THOMAS GRAHAM, *Dalmatia the Quarnero and Istria with Cettigne in Montenegro and the island of Grado*, vol. III., Oxford, 1887.
- JARAK, MIRJA, Starokršćanska i ranosrednjovjekovna skulptura Raba, *Starohrvatska prosvjeta*, 3, sv. 37, 2010., 77-109.
- JURANOVIĆ TONEJC, MARTINA, *Putne bilješke Mijata Sabljara (1852.-1854.) crkveni inventar*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, svezak 14, Zagreb, 2010.
- KUNČIĆ, MERI, Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31, 2013., 111-120.
- LINKE, KREŠIMIR, Prilog poznavanju života i rada Mijata Sabljara (1790-1865), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. sv, 44, 2011., 219-260.
- M, U Zagrebu se nalazi prsten rimskog cara Konstantina. Poznati zagrebački umjetnik, glumac Ivan Mirjev, pravim imenom Ivan grof Dominis vlasnik je umjetnina i starinskih predmeta neprocjenjive vrijednosti, *Hrvatski glas*, 4. 5., 1941., 9.
- MLACOVIĆ, DUŠAN, *Građani plemići. Pad i uspon rapskoga plemstva*, Leykam, Zagreb, 2008.
- MRNAVIĆ, IVAN TOMKO, *Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića, Slovo o Rabu*, priredila Lada Badurina, Rab, 1989., 27.
- MURAJ, IVA, Vila bana Perovića u Rabu arhitekta Egona Steinmanna iz 1932. godine, *Prostor*, 18, 2010., 111-120.
- MUTNJAKOVIĆ, ANDRIJA, *Andrija Aleši*, Zagreb, 1998.
- NANI, GIACOMO, *Collezione di tutte le antichità che si conservano nel museo Naniano di Venezia, Venezia, 1815.*
- PUSCHI, ALBERTO, Notizie archeologiche, *Archeografo Triestino*, ser. III., I., 1903., 277-287.
- SABLJAR, MIJAT, Putne bilješke, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, MS (Mijat Sabljara), bilježnice 3, 4, 5 i 6, 1852.-1854.
- SCHLEYER, W., *Arbe : Stadt und Insel, ein Schatzkästlein der Natur und Kunst in Dalmatien*, Wiesbaden, 1914.
- ŠPIKIĆ, MARKO, Od arheologije do kulturne politike: Pietro Nobile i dalmatinski spomenici, *Peristil*, 50, 195-208.
- TIGLER, GUIDO, La scultura lapidea veneziana d'età gotica a Trieste, *Medioevo a Trieste. Istituzioni, arte, società nel Trecento*, Atti del Convegno, ur. Paolo Cammarosano, Viella, 2009.

IZVORI

Ministarstvo kulture, Središnji arhiv s područja kulturne baštine, Ostavština prof. Gjura Szabe Konzervatorskom zavodu u Zagrebu, kutija 5, *Dokumenti o tome kako su Rabljani tamanili svoj Rab*, str. 1-12.

Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, Direzione generale antichità e belle arti,

Civico Museo di Storia ed Arte – Orto Lapidario – Lastra tombale con raff. del Vescovo e iscrizione del Vescovo Zudenico, n. 13657.

INTERNETSKI IZVORI

<http://www.mfa.org/collections/object/virgin-and-the-dead-christ-with-the-ascension-and-saints-31121> (20. 9. 2017.)

<http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/1931%20Atenska%20povelja.pdf>, (pristupljeno 1. 9., 2017.)

http://www.retecivica.trieste.it/triestecultura/new/musei/giardino_del_capitano/default.asp?pagina=lapidario (1. 3. 2016.)

Summary**ABOUT SOME FOREVER LOST RAB MONUMENTS AND ABOUT ONE FOUND**

The paper discusses the characteristic case of destiny of the monuments in the town of Rab. The city was early recognized in scholarly literature as one of the most picturesque urban settings of historic Dalmatia. Its ecclesiastical monuments are extensively described in the ecclesiastical-historical work *Illyricum Sacrum*, while Abbot Fortis mentions ancient monuments, informing us also of those that were taken to Venice. Only Sabljari's notebooks show the extent of devastation of movable and immovable cultural heritage of Rab from mid-19th century to the present day. Already T. G. Jackson clearly describes the town of Rab as exceptional historic urban landscape. Ahead of his time Gj. Szabo vehemently condemned the demolition of the walls and degradation of vistas due to the construction of huge hotels and promenade utterly unfit to the environment. Published literature and unpublished archival sources offer numerous possibilities of research of Rab artistic heritage lost in the course of time or taken from the island. The author draws attention to the fairly unknown but

very valuable artistic and documentary collection of photographs of Mirko Maroević, as source of knowledge about the heritage of Rab. Along with highlighting positive examples, the paper stresses the lack of valorisation of surviving city walls and of architectural decoration of Rab residential architecture, which is still being destroyed. In the second part, by listing examples of monuments dislocated from Rab from Venice to Zadar, explaining in detail the example of the tombstone of Rab Bishop Zudenigo Zudenigo, a work of Andrija Aleši, kept for over a century in the Trieste City Museum, the paper underlines that a careful search of the museum material of neighbouring countries would contribute to further valorising of Rab's cultural heritage. The item from the Trieste museum, omitted in Croatian art historical studies, is compared to its counterpart kept in the Rab cathedral in order to stress its importance in completing the image of Aleši's work on the Island of Rab. Similar publications of hidden Rab monuments are announced.

